

Doc

379. *nu*

~~41094~~

ACADEMIA ROMÂNĂ
DISCURSURI DE RECEPȚIUNE
LI.

41094 C

TITU LIVIU MAIORESCU

DISCURS ROSTIT LA 25 MAIU 1921

DE

G. BOGDAN-DUICĂ

CU RĂSPUNS DE

SEXTIL PUȘCARIU

S

111

BUCUREȘTI

LIBRĂRIILE: „CARTEA ROMÂNEASCĂ” și PAVEL SURU

1921.

1.920

Prețul 4 lei.

107.273

42/G.

024 821.135.1.09
M 16

ACADEMIA ROMÂNĂ
DISCURSURI DE RECEPȚIUNE
LI.

TITU LIVIU MAIORESCU

DISCURS ROSTIT LA 25 MAIU 1921

DE

G. BOGDAN-DUICĂ

CU RĂSPUNS DE

SEXTIL PUȘCARIU

41094 C

379

BUCUREȘTI

LIBRĂRIILE: „CARTEA ROMÂNEASCĂ” și PAVEL SURU

1921

213.306

379

859.09 *laiorescu*, Titu (0.8-6)
92 *laiorescu*, Titu (0.8-6)
859-6

Domnilor Colegi!

Personalitatea lui Titu Maiorescu — vă aduceți bine aminte — a fost atât de bogată, încât de bună seamă veți fi de-o părere cu mine, când afirm că ea, completă, nu se poate desfășura în marginile unui scurt discurs de recepțiune. A încercă acum aceasta, a o desfășura, însă, prin simple comunicări de impresiuni, prin simple afirmațiuni, cărora dovada deplină să nu le urmeze imediat, nu ar fi demn de personalitatea lui, în care se concentraseră armonic: convingeri sigure, trecute printr'o inteligență de-o rară claritate și printr'o inimă care zadarnic încercă să-și ascundă sentimentul supt olimpica suveranitate a rațiunii căreia, din capul locului, îi consacrase un cult precumpănitor.

Desăvârșit demn de Maiorescu va fi numai studiul care-l va privi ca un fenomen egal în rang cu cele mai înalte suflete ale călăuzitorilor naționali pe drumurile grele ale renașterilor, adică: pe drumurile epocelor care însemnează înflorirea popoarelor până la gradul de a-și simți limpede, vesele, puterile mari, care cresc în ele, de a-și diferenția menirea lor în lume și vrednicia în concurența cu popoarele civilizației moderne.

Lucrarea aceasta se va face altă dată.

Acum eu voi rosti numai un capitol din ea, dar un capitol fundamental. Acum eu voi scrie capitolul care să vă convingă despre elul evoluțiunii lui literare, supuse permanent îndemnurilor filosofice culese din mediul apusean, încă din timpul tinereței sale studioase.

Domnilor Colegi!

Când, după terminarea studiilor, Maiorescu s'a întors în țară, el eră o celebritate în răsărire. La noi, unde critica filosofică nu există unde filosofia se făcea prin traduceri, Dr. Barasch culese și publică în «Românul» lui C. A. Rosetti, câteva dări de seamă scrise în străinătate despre o cărticică de 250 de pagini: *Einiges Philosophische in gemeinfasslicher Form* (Berlin, 1861); și înștiință astfel pe

Români că un filosof li se ivise, că țara poate fi mândră de fiul ei, care culegea — așa de tânăr încă — laurii criticei filosofice străine. Cărticica n'au cetit-o mulți; în general, pe atunci, puțină carte cetiau Români; dar — împreună cu teza de doctorat *De philosophia Herbarti* (1859) — ea ne-a rămas ca dovadă sigură, binevenită, că rădăcinile faptelor literare de mai târziu, ale autorului ei, trec dincolo de anul 1860, că evoluția lui Maiorescu de atunci trebuie urmărită și fixată.

Einiges Philosophische dezvoltă o filosofie care stă supt permanenta înrăurire a lui I. F. Herbart, care, pe atunci, pentru, Maiorescu ocupă «*întâiul* loc printre filosofii mai noi» (1). Filosofia acestuia Maiorescu o cunoscuse încă din Theresianum, unde spre ea îl condusesă profesorul Suttner (2).

Deci încă din Theresianum cugetarea lui Maiorescu a fost îndreptată spre o filosofie al cărei producător fusese un raționalist absolut, pentru care «limpezimea și preciziunea noțiunilor eră singurul criteriu, iar singurul scop al gândirii filosofice despre lume o concepție din care contrazicerea» să fie înlăturată, în care armonia noțiunilor să fie realizată prin rezultatele criticei. (2)

Chiar această scurtă caracterizare a lui I. F. Herbart descopere imediat paralelismul psihic dintre filosoful german și filosoful român, pe care *așa* îl simțim cei ce îi cetim atenți scrierile, pe care *așa* îl simțiră ceice l-au ascultat vorbind. Paralelismul acesta ne dă drept să vorbim chiar despre o afinitate psihică înăscută, nu despre un împrumut de forme cogitaționale, care — se știe — prind teren numai acolo unde există o predispoziție congenială. Fără existența acesteia I. F. Herbart n'ar fi putut trezi în Maiorescu consonanțele filosofice care într'adevăr se găsesc între ei. Repet deci, și continuu cu E. v. Aster: (3) «Cugetarea lui Herbart este absolut raționalistă. Pentru el claritatea și preciziunea noțiunilor este singurul criteriu, iar lipsa contrazicerei în concepția despre lume singurul scop al gândirii sale filosofice. Ca un spirit treaz între amețiți, așa stă acest sever cugetător matematic între poeticii filosofi idealisti ai timpului său: Schellingi, Schopenhaueri. Cercetător

(1) *Einiges* etc., p. 218 și 229.

(2) Hermann Suttner (născ. în 6 Aprilie 1815 în Pless, în Boemia) fusese profesor de filosofie la Praga; trecuse, la 1845, la Viena ca profesor de limba și literatură germană; de etică (1846); iar în 1847 fusese numit profesor și la Theresianum. Pentru meritele didactice a fost nobilitat la a. 1880, când eră încă profesor. (După Dr. C. von Würzbach, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, vol. XXXI (1880), p. 8.

(3) *Grosse Denker*, II, p. 307.

clar, rece, el stăpânește domeniul cugetărei abstracte, fără să se lase răpit, ca Hegel, de încântarea ce poate ființa și în abstracțiune. Dar, firește, partea sa este și lipsa de avânt a sobrietății. Ideile sale sunt lipsite de puțința de a inspira. Orice patos, veritabil sau fals, rămâne departe de el. Stilul său nu are alt farmec afară de unul care, fără îndoială, nu este neînsemnat: farmecul deplinei clarități și al puterii de a găsi formule agere și concise». Acesta-i I. F. Herbart; mai puțin rece, aproape acesta este și T. L. Maiorescu.

Conchid: Cu ajutorul lui Herbart Maiorescu își găsește, din tinerețe, *forma de concentrare cogitațională și stilistică*, în fața căreia cugetarea românească, literatura românească erau să fie cheamate de un judecător nemilos.

Atât despre formă; acum ceva despre esența filosofiei acesteia.

Einiges Philosophische este, în parte, un ecou din Herbart și, în altă parte, un scurt avânt de proprie filosofie, care cercetează două probleme mari: a credinței religioase și a vieții sociale.

În filosofia lui Herbart noțiunea și cuvântul *raport, relațiune*, au un rost bogat: raporturi între realități, raporturi între noțiuni, raporturi pretutindeni. Montesquieu îl confirmă, în această privință, pe Herbart și Maiorescu îl citează și pe Montesquieu: «Les lois sont les rapports nécessaires qui dérivent de la nature des choses. Dans ce sens tous les êtres ont leurs lois». Citând și critica lui Ortolan, care — contra lui Montesquieu — nuanță că legea nu este un raport, ci necesitatea de acțiune sau neacțiune, care există în raporturile dintre corpuri sau ființe și că nu este nevoie de raporturi, dar că — dacă ele se produc — *necesitatea* comandă și produce legea, Maiorescu face rezerva sa, întrebând scurt, numai prin semnul:?, dacă într'adevăr raporturile nu sunt necesare? (1) Răspunsul este, evident, afirmativ: Raporturile sunt necesare; mai mult: ele sunt realități, care trebuiesc supuse cercetării.

În marginile acestei concepțiuni despre raporturi rolul filosofiei — al cărei tânăr doctor era Maiorescu — este: Să se abțină dela studiul particularității lucrurilor; să neglijeze particularitățile termenilor sau lucrurilor din comparație și să contemple numai raportul lor pur, între oaltă. Sau, în definițiune: «Știința care se ocupă numai cu raporturile pure este filosofia, deoarece fiecare știință trece peste expunerea cunoștințelor de amănunt și caută raporturile dintre ele, atingând sau căutând să atingă integrarea lor într'un

(1) *Einiges*, p. 228—229.

sistem. Astfel, orice știință sistematizează și orice sistem este filosofic; astfel, filosofia este știința științelor». Și filosofia se găsește în fiecare lucrare a inteligenței, în toate domeniile vieții în care, în timpul modern, ea intră supunând, dar și socializându-se, încălzindu-se din viață, dela viață primind o deplinătate de concretizări și o căldură care o deosebește de vechia teorie uscată, ca gătejele căzute în păduri, pe cărări părăsite.

Acum putem adăoga: În cercetările sale Maiorescu caută totdeauna raporturile pure, dar niciodată nu le desparte total de căldura vieții, de realități; dreaptă este, însă, și constatarea că, la el, aceste realități nu apar disecate în toate amănunțele lor, ci oarecum numai ca fugare exemple doveditoare ale raporturilor filosofice găsite și exprimate. Aceasta este într' adevăr modul preferit de expunere al lui Maiorescu în tot ce a scris el.

Pentru a completa chipul intelectual manifestat în *Einiges Philosophische* nu este de nevoie să insist asupra resumatului psihologic, mai mult herbarian decât propriu, pe care Maiorescu îl expune în partea cea mai mare a cărții sale. Expunerea aceasta (Cap. IV-VII) este o aplicare, la psihologie, a metodei filosofice caracterizate, a explicării de raporturi între faptele psihice. Azi amănunțele acestea, astfel expuse, nici nu mai sunt interesante.

În schimb ne interesează aplicațiunile rezultate din filosofia expusă; sau trecerea dela știință la viața în care, după Maiorescu, ea trebuie să aibă un rol mare.

Acum însemnătatea practică a cercetării lui Maiorescu devine chiar desăvârșit plausibilă; în cap. VIII: *Streiflichter* și în cap. IX: *Gesellschaftliche Folgerungen*.

Maiorescu declară: «Toată cercetarea anterioară a avut un singur scop: să trezească respect pentru cercetările conștiincioase și pentru teoria care îi dă omului atâta tărie, încât el să se poată sprijini numai pe sine însuși, în același timp căutându-și, însă, fericirea sa în fericirea deaproapelui său.» În fraza aceasta eu văd, în sămbure, toată atitudinea practică de mai târziu a lui Maiorescu, care totdeauna s'a considerat pe sine ca un măsurător al lumii în contact cu el, dar totdeauna un măsurător care închidează în sine principii de măsurare bine cugetate. Pentru principii «într'adevăr cugetate», întâlnite la alții, el proclamă de atunci toleranța sa, care-i pareă întâia virtute a omului civilizat.

Din câteva alusiuni neîndoioase reiese că această autoponderare a cugetătorului — tolerant cu semenii săi cugetători —, se îndreptă

contra unor fenomene sociale-psihice, pe care patria lui avea să i le prezinte tot atât de numeroase cași străinătatea, unde le observă și execută: Acestea erau direcția materialistă, neastâmpărată a epocii moderne, ipocrisia enormă, miseria intelectuală, care-l siliau să creadă că așa, înainte în decădere, nu se va putea trăi și că lumea se află în ajunul unei schimbări *sociale*, care va retrage mizeriei sufletești orice sprijin și care va îndreptă lumea spre o stare superioară a umanității, spre un umanism pur.

În mijlocul acestei prefaceri mondiale, rostul educației teoretice, rostul filosofiei, îi părea lui Maiorescu un rost mare: din cultul ei, din practicarea ei, omul epocii sale — bărbatul călăuzitor — trebuia să culeagă două rezultate; unul *liniștea* neturburată, rezultată din idea că în tot domnește legea; și al doilea: *răbdarea*, rezultată din idea că legile domnesc cu necesitate; însă, adăugea el, liniștea și răbdarea trebuie să fie însoțite de un «instinct sfânt» de instinctul cercetării celei mai conștiincioase a legalității și necesității, de energia cercetării și de mărturisirea liberă a adevărului găsit, de descoperirea, fără nici o considerație laterală, a adevărului. Frumos și bărbătește Maiorescu încheie aceste considerații de luptător științific cu vorbele (1): «Cine nu simte în sine acest instinct, este pierdut pentru știință și — ceea ce este identic — este pierdut și pentru umanitate.»

Domnilor Colegi!

Trebue să fiți fericiți că ați putut fi colegii unui bărbat care de așa de cu vreme își cunoscuse și își motivase filosoficește rostul vieții sale de cercetător al adevărului, de descoperitor al lui, nu numai spre plăcerea sa desinteresată, dar și spre folosul societății pe care, mai mult decât pe el, descoperirea trebuia să o intereseze ca condiție a progresului, a civilizării și a mulțumirii sufletești, care culminează în priceperea exactă a raportului dintre societate și individ, pricepere care fără filosofie, fără temperament filosofic, nu se obține.

Spre astfel de pricepere Maiorescu a condus națiunea întâiu prin scrieri și vorbiri literare, apoi, destul de curând, prin cele sociale și în special prin cele politice. (2)

(1) Pag. 139.

(2) Numărul cugetătorilor pe-ale căror scrieri se bazează cercetările lui T. L. Maiorescu, până la 1860, sunt cei mai mulți *Germani*; Iacob Böhme, Leibnitz, Kant, Hegel, Schopenhauer.

Trecând în revistă, de astă dată numai scrierile literare, voi arăta: 1. cum ele se depărtează de baza herbartiană dela 1860 și 2. în ce direcții apucă gândirea maestrului.

Domnilor Colegi!

Inzestrat cu criterii filosofice și literare eminente, Maiorescu se așază în fața cursului literaturii române și-l observă cu pătrundere.

Literatura română eră la început; aspectul eră confuz; fenomene de talent eruptiv, fulgerător nu se iviseră. Diagnoza psihologică a criticului a fost: Suferim de lipsă de fantasmie viguroasă, deci de lipsa întâiei condiții de creare a operei de artă. 1) Citând, ca punct de comparație, fantasmia lui Homer, Sophocle și Shakespeare Maiorescu eră prea pretențios, prea sever. Se pare totuși, că, principial, astfel de energii el le credeă cu neputință la începutul literaturilor.

«Mica temelie artistică» a literaturii noastre o puseseră V. Alecsandri, D. Bolintineanu și Gr. Alexandrescu. Dar temeliala o surpau acum (1867) tineri slabi, fără talent, fără carte.

Apresiasi greutățile începutului, temându-se că nu va fi înțeles Maiorescu se hotărî să nu publice orientări complete, ci numai parțiale; el afirmă chiar că literatura noastră este «prea tânără încă pentru o estetică mai întinsă;» și că, de aceea, orice estetică s'ar scrie la noi, ea trebuie să iea un caracter didactic; (2) pentru că, acum (1867) la noi nu poate fi vorba de cea mai înaltă estetică, ci numai de punerea «fundamentului literaturii române». Pentru că fundamentul să nu fie ros de mediul stricăcios, întâia operă necesară eră: să înlătore pe poeții cu «fantasmia seacă de imagini originale» și cu «inima goală de simțiri adevărate»; iar a doua: să recomande acea literatură de bun început, iar din continuare să publice numai literatura corespunzătoare tezei demonstrate: «poesia cea adevărată nu este decât un simțământ sau o pasiune manifestată în formă estetică»; adevă că să publice numai poesia cu fond adevărat și cu formă estetică.

hauer, Herbart, Drobisch, Rosenkranz, Carus, L. Feuerbach, Al. și W. Humboldt, B. Cotta, cărora li se adaogă Spinoza și Mendelsohn; și poeții: Klopstock, Lessing, Herder, Goethe Schiller, Heine, Stifter, Gutzkow. *Francezii* sunt reprezentanți prin: Pascal, Vauvenargues Fénelon, Voltaire, Cousin, Guizot, Comte, P. Corneille. Dintre *Englezi* apare: Sterne și Carlyle; dintre *Italieni*: Ugo Foscolo. *Antichitatea greco-romană* o reprezintă Prtagoras și Aristoteles, Horatius și Juvenalis. Date medicinale se scot din Virchow; din știința dreptului se consultă Ortolan și Mohl.

(1) Convorbiri. literare., I, p. 7.

(2) Loc. cit., p. 20, 21, 57, 65.

Acesta este cuprinsul sobru, solid al *cercetării critice* (1867) despre condițiunea materială și despre cea ideală a poeziei, două capitole de estetică, bogate în dezvoltări despre condițiunile de realizare a frumosului ca «idee învălită și încorporată în formă sensibilă»; (1) bogate și în aplicațiuni găsite cu deosebit bun simț artistic.

Cercetarea lui Maiorescu s'a sprijinit de astă dată pe estetica lui Friederich Theodor Vischer. Sprijinul dat de Vischer l-a recunoscut îndată Aron Densușianu, care l-a și semnalat *Federațiunea* (1868). (2)

Dacă Maiorescu nu ar fi cunoscut, atunci, pe Fr. Th. Vischer, azi încă am fi în drept să-i imputăm o ignorare neadmisibilă a celui mai sensationist estetician al epocii. Aproximarea lui Maiorescu de Vischer înseamnă, însă, mai mult decât un simplu contact cu o carte oarecare; ea înseamnă o *nuanță nouă* în cugetarea filosofului român; și de aceea trebuie să mă opresc să o precisez mai deaproape.

Fr. Th. Vischer (1807—1887) fusese, până la 1861, când apărură *Einiges Philosophische*, un mare agitator teologic, filosofic critic și chiar politic al Germaniei. Opera menită să-i lege numele de dezvoltarea științei estetice apăruse succesiv dela 1846 până la 1857: Unde volumele lui picau, ca pietre aruncate pe o suprafață de apă, cugetarea stărnită se mișcă valuri-valuri. De aceea cred că și Maiorescu l-a cunoscut pe Vischer dinnainte de anul 1860.

Vischer era un hegelian, un idealist, dar idealist în sensul în care el însuși se precizează în prefața esteticei poeziei (Partea III, cap. II, p. VIII), în volumul cel mai mult întrebuintat de Maiorescu. Estetica lui Vischer cu tot spiritul său, cu toată construcția sa, se îndreptă contra artei seci, fără conținut, pur-subiective, contra falsului idealism estetic; după el, «adevărată operă de artă este numai aceea care se naște din contactul natural al sufletului artistic cu un obiect dat, întâlnit pe drumul întâmplărei; în această întâlnire, prin figura empiric turburată a lucrurilor, geniul privește până la arhetipurile pure spre care toată viața este îndreptată; în punctul său de plecare, privirea geniului este însoțită de aparența că, în mijlocul lumii empirice, aceste forme curate i se ivesc dintr'o grație deosebită a întâmplărei, dintr'o grație care îngăduie frumuseții firești o dezvoltare fără cusur». Idealismul lui Vischer constă, așadar,

(1) Herbart apare încă în fraze ca cea despre «condițiunea materială sau *mechanică*» a deșteptării de imagini.

(2) Vezi volumul lui Ar. D., *Cercetări literare*, unde exagerarea polemică o poate descoperi numai cel ce însuși compară cu Vischer.

intr'o găsim genială a unui conținut de valoare, ascuns încă în tulburile realități înconjurătoare. Poezia eră, după el, liberarea conținutului din nebuloase realități, liberarea prin îmbrățișarea fondului într-o formă frumoasă. Fr. Th. Vischer eră un idealist concret, cum bine îl clasifică Ed. von Hartmann (1).

Formaliștii herbartiani -- din școala filosofului până acum de predilecție al lui Maiorescu -- îl atacaseră pe Vischer imediat. Ca probă citez numai pe formalistul Dr. Robert Zimmermann din Praga, care, resumând atitudinea herbartiană, îi consacră lui Vischer multe pagini retorice, contra cărora -- cași contra altor pagini anterioare -- Vischer aveă intenția să scrie (2).

Venind dela formalismul herbartian și apropiindu-se de idealismul concret al lui Vischer, Maiorescu evoluează spre un punct de vedere, care nu este numai remarcabil, care este, pentru el și pentru noi, de o deosebită importanță, deoarece, precum am spus, el a rămas toată viața, în toate scrierile sale, un punct de vedere constant al esteticei sale, al criticei sale.

De aceea, aruncând istoricește o privire asupra anilor 1866--1868, în care s'a născut *O cercetare asupra poeziei române dela 1867*, mulțămirea noastră nu se oprește numai la Maiorescu, ci trece dincolo, spre centrul Europei, cu care, încă într'o privință, Maiorescu încercă să ne lege și cu care reuși să ne lege. Cercetarea dela 1867 este, așadar, un fragment din europenizarea cugetărei românești, care a adoptat destul de repede rezultatele cercetărei sale.

Ca însușire morală a cercetării critice a poeziei române observ îndrăzneala de-a ataca, fără nici o excepție, pe toți cei greșiți: Maiorescu nu a cruțat nici pe marele V. Alecsandri, căruia i-a făcut doară atâta bine, că în volum a retras un exemplu de «confuz», de «imposibil», care rămâne, deci, tipărit numai în *Convorbiri*: vorba eră despre *Crimul* dedicat d-rei Câmpineanu. Când însă Maiorescu vorbește, și în volum, despre o «monstruositate literară» a lui V. Alecsandri, el, criticul, rămâne neîndoită întrupare a iubirei celei mai pure a adevărului mărturisit întreg. Este o plăcere să constatăm, de altă parte, înălțimea morală cu care V. Alecsandri a trecut peste acele judecăți severe și a întins criticului și grupării sale o sinceră mână de ajutor în lupta pentru înălțarea literaturii române.

Cred că alianța literară dintre Maiorescu și V. Alecsandri a fost

(1) *Die deutsche Aesthetik seit Kant*, p. 107.

(2) Vezi Dr. Robert Zimmermann, *Geschichte der Aesthetik*, (Wien, 1858), I, p. 715 etc.

înlesnită de lupta răsunătoare pe care criticul «Junimei», pe care toată «Junimea» o ducea contra aberaţiunilor de fond şi contra grotescului de formă, moduri pe atunci epidemice în literatura română. V. Alecsandri, ca satiric şi Maiorescu ca critic luptau cu acelaş duşman, a cărui fisionomie — din nefericire încă actuală — reiese aproape desgustătoare din criticele *Limba română în jurnalele din Austria* (1868) şi din *Beţia de cuvinte* (1873), căreia i se adăosera *Răspunsurile Revistei contemporane* (1873).

Studii de «patologie literară» le zise Maiorescu, întrebuiţând o asprime atunci necesară: Pentruca conştiinţa publică să fie sguđuită, adeseori cuvântul cel mai aspru este de cel mai mare folos. Acea asprime trezise mânia, aducea loviri aspre, tot mai aspre. Însă când atmosfera se limpezi, pe teren rămase ca învingător — Maiorescu!

Ca suport teoretic al criticelor citate este remarcabil fondul psihologic al studiului limbilor. Cantităţile de abstracţiune şi concretizare existente în noţiuni, care se fixează cu «ajutorul fonetic» al cuvântului, cantităţile acestea de sensibilitate variată dela popor la popor, explică pentru ce unele limbi nu se pot aservi altora prin simpla traducere directă a cuvintelor, nu a înţelesurilor, pentru ce, în cazul nostru, abstracţiunile germane nu puteau fi introduse în conştiinţa poporului nostru fără primejdie de a-i tulbură firescul gândirei sale romanice. Aceasta pentru Ardealul germanisator. Pentru România, ca motiv al beţiei, se admitea perderea «cuprinsului intuitiv al realităţii» şi, ca firesc rezultat, mecanisarea reproducerilor de cuvinte, care se lipsesc de stăruirea asupra înţelesului reprezentărilor, stăruire despre care Maiorescu a vorbit încă din *Einiges Philosophische* (1).

În criticele acestea apare întâia oară metoda lui Maiorescu, de-a explica sumar, la câte un prilej ales cu iscusinţă, teoria care lămu-reşte aberaţiunea «patologică» şi de a da astfel criticei sale pu-tinţa biruinţei parţiale.

Teoria sumară, incidentală, face loc explicaţiunei ample în alte două critice din timpul acesta, în *Observări polemice* (1869) şi *În contra direcţiei de astăzi în cultura română* (1868). Amândouă criticele sunt: o măsurare a culturai româneşti cu cul-turile străine, cu care, în certe cazuri curioase, unii îndrăzneau să se compare; apoi o stăruinţă ca dreptul criticei să fie recunoscut

(1) Pagina 105—106.

și la noi, unde «majoritățile» culturale, literare nu trebuiau să «însemneze nimic» față de adevărul criticește descoperit; în sfârșit o stăruință nouă ca lumea să înceapă a distinge între cultura fundamentată, răsărită din cauze istorice adânci, nu constituită din formele de de-asupra ale civilizațiunii, din formele care nu se pot mută dela popor la popor, dacă «preexistența» cauzelor nu ființează (1).

Resumând putem afirma că între anii 1868 și 1873 Maiorescu circumscriesese toată zarea activității sale literare: Nici o îndoială nu mai eră cu puțință nici asupra ținutelor sale, nici asupra mijloacelor așezate în slujba lor, nici, mai ales, asupra eroismului intelectual cu care Maiorescu luptă pentru pregătirea situațiilor din care o cultură originală, românească să răsară în forme care să poată rezistă criteriilor curente în culturile și, în special, în literaturile apusene.

Domnilor Colegi!

Către sfârșitul anilor 1868—1873, la 1872, Maiorescu, părăsind tărâmul negațiunilor energice, înfățișă poporului său *Direcția nouă*, rezultatul pozitiv al căutării critice a direcției viitoare.

Cuvântul «direcție» — devenit, după Maiorescu, atât de popular — îl datorim meditațiilor sale anterioare anului 1860: În *Einiges Philosophische* cuvântul «direcție» se găsește cu tot înțelesul real și metodic pe care, mai târziu, Maiorescu l-a aplicat literaturii române. Acolo, în *Einiges*, este vorba despre «viul interes general» de care omul de știință trebuie să fie pătruns, pentruca să poată găsi adevărul fenomenului izolat, dar ținut totdeauna în contact cu necesitatea generală: o calitate pe care Maiorescu o contestă specialistului exclusiv, unilateral, care este, zicea el, o rușine a științei. Filosofia fenomenului izolat este falsă, trebuie să fie falsă; buna filosofie se înalță până la înălțimea generalizatoare, dela care înmiita varietate a particularului devine evidentă dintr'o singură privire. Însă a vedea generalul însemnează a vedea *direcțiunea*. Verbal: «Chiar dela început, rareori pricepe omul ce se află, în vre-o *direcție* oarecare, ca valoare de veci; de cele mai multe ori cercetările posterioare declară neexacte pe cele anterioare și le rectifică. Cu toate acestea, întâii cercetători au un merit neatins. Pentrucă, aici nu poate fi vorba despre scopuri izolate, nici despre înțelegeri izolate, ci despre

(1) A treia critică de acelaș gen este studiul *Neologismele* (1881) care dezvoltă „mai cu deamănuntul» teoria incidentală din *Limba română în jurnalele din Austria*.

aptul că, ajutați de o subiectivitate veridică, ei, cercetătorii indică o legătură nouă, o *nouă direcție* și ne descoper potecile viitoare ale firului necesității». De atunci așadar, dinnainte de a. 1860, Maiorescu eră ademenit de trecerile curajoase dela inducții culturale la sinteze electivă, la căutarea direcției palpitătoare în fenomenele universale, nu în exemplarele unice ale curențelor.

Omul care-și da astfel seamă despre semnificarea adâncă a direcțiilor culturale, omul care de vre-o doisprezece ani observă de aproape cultura românească, trebuiă să ajungă, eră predestinat să ajungă la formularea contrastului dintre direcția veche și direcția nouă : «În contrastul arătat se cuprinde cea mai lămurită explicare a direcției nouă în osebire de cea veche. Direcția *veche* a bărbaților noștri publici este mai mult îndreptată spre formele din afară; direcția *nouă* și *jună* caută mai întâiu de toate fundamentul din lăuntru; și unde nu-l are, desprețuește forma din afară ca neadevărată și nedemnă».

Deși rezultatele *Direcției nouă* sunt, în general, bine cunoscute, eu nu pot admite în discursul meu lacuna unei treceri prea repezi înainte.

Direcția nouă începe grav: «Sunt întrebări care în starea normală a unei societăți nu există, dar care, odată născute, se impun atenției tuturilor și cer neapărat un răspuns dela cei ce se gândesc la interesele publice. Va aveă România un viitor? Se mai află în poporul ei destulă putere primitivă pentru a ridică și a purtă sarcina culturei? Căci cultura e o sarcină, care cere și consumă neînterupt puterile vitale ale unei națiuni. Va puteă să păsească în lucrare pașnică pe aceeași cale, pe care civilizația apuseană a adus atâta bine omenirii? O parte a răspunsului atârănă dela direcția spiritelor din societatea de astăzi, direcție a cărei manifestare este literatura în înțelesul cel mai larg al cuvântului».

În înțelesul cel mai larg al acestui cuvânt, adecă în literatura de toate genurile, *Direcția nouă* caută răspuns la întrebarea: dacă energia sufletească a poporului este căpabilă să producă o cultură națională?

Răspunsul a fost pozitiv, optimist.

Privind, însă, dela constatarea influențelor pe care și azi poporul literar le mai simte, dintre cei șase poeți ai vremii îndreptate spre mai bine, rămân în putere, luminând încă mereu, numai doi: V. Alecsandri și M. Eminescu; peste chipurile lui S. Bodnărescu, lui Th. Șerbănescu, lui D. Petrino și al Matildei Poni s'au lăsat, întunecătoare, negurile uitării.

Dintre cei zece prozaști, poeți și învățați, numai trei sunt încă puteri de sugestiune cogitațională sau afectivă: Al. Odobescu, care este, însă, cu vreo zece ani mai vechiu decât Junimea, Al. Xenopol și Ioan Slavici, produsul ei exclusiv; Lambrior și Burlă, luptători pentru adevăr, rămân în sfera interesantă, dar puțin populată a filologiei; Virgolici, G. Panu, T. Rosetti și P. P. Carp au fost numai însoțitori pe scurt timp ai manifestațiunilor literare ale *Direcției nouă* și de aceea influențele literare lăsate de ei au pierit cu totul ori sunt pe punctul de-a se stinge acum desăvârșit.

Maiorescu spusese însuși, în *Einiges*, că cercetătorii direcțiilor nouă pot greși, că de obicei greșesc: El însuși *nu* a greșit direcția, el nu a greșit nici alegerea făcută în bun acord cu principiile de sinceritate, de cunoașterea fundamentală a problemelor tratate de scriitorii aleși; el a greșit numai când, măsurând probabilitățile de energie psihică, a crezut că unii dintre aleșii săi poartă în sufletele lor izvoare mai bogate decât erau în realitate. Construcția lui Maiorescu pierde câțiva stâlpi; stâlpii rămași în picioare sunt însă sdraveni și o susțin încă energic: Și astăzi încă *Direcția nouă* trăește prin forțe pe care, aiurea, mai gingaș, Maiorescu le-a numit *june*. Sunt *june* și astăzi!

Domnilor Colegi!

Se pare că după începuturile sale din capul locului atât de mature, încât la el parcă nici nu se poate vorbi despre începuturi, Maiorescu a socotit că acum trebuie așteptat rodul lămuririlor sale și ale tovarășilor săi de direcțiune nouă, jună.

Patrusprezece ani după *Direcțiunea nouă* el constată adaosul de scriitori noi, dintre care aici rețin numele: Caragiale, Creangă, Delavrancea, Gane — Ispirescu eră mai vechiu decât Junimea — Vlahuță; el credeă în «sigura» direcție «sănătoasă a lucrărilor intelectuale în România»; și conchideă la oportunitatea retragerii de pe teren a criticei inutile când producția literară este sigură și sănătoasă. El zice însuși (1886): «In proporția creșterii acestei mișcări scade trebuința unei critice generale. Din momentul în care *se face* mai bine, acest fapt însuși este sprijinul cel mai puternic al direcției adevărate.» Și mai departe: «Nu e vorbă, aprețierile critice izolate nu vor lipsi și nu vor trebui să lipsească niciodată dintr'o mișcare intelectuală, și noi înșine am citat mai sus artico-

lele d-lor D. Onciul și I. Bogdan ca un semn bine venit al timpului de îndreptare. Dar aceste sunt lucrări de amănunte. *Sinteza generală, în atac, izbirea unui întreg curent periculos o credem acum ștearsă dela ordinea zilei* pentru părțile esențiale în literatura proprie și în știința teoretică. Rămâne la ordinea zilei în politică, dar de aceasta nu ne ocupăm aici.»

În aceste convingeri trebuie căutată origina faptului, întrucâtva surprinzător, că în epoca a doua a criticei maioresciane, în epoca de înflorire a literaturii române moderne, Maiorescu a scris rar, numai când a trebuit, când, adecă, el crede că deviațiuni primejdioase sau neîndreptățite se ivesc pretențioase, uneori chiar vulgare, amenințând imperiul artei cu tulburări de granițe de asemănat cu vechile tulburări barbare la granițele culturai europene.

În astfel de momente bătrânul se înalță cerând gustului său și teoriei sale respectul stors de argumentarea sa. Și adaog: Argumentarea se sprijină pe un sistem de gândiri, pe care eu îl socotesc ca o desvotare a idealismului concret, a cărui ultimă rădăcină a fost Kant, ai cărui mijlocitori spre Maiorescu au fost Hegel și Vischer și care, în a doua epocă, se curbă puțin spre idealismul abstract al lui Schopenhauer, rămânând aici ca la cel din urmă punct de răpaos al cugetării filosofice-estetice a lui Maiorescu.

Asupra acestui sistem fără pretențiune de originalitate stăruiesc acum.

Domnilor Colegi!

Sistemul a dat prilej la câteva critice, care și-au împrumutat argumentele și din altele domenii, nu numai din al esteticei. Contra lor — Maiorescu a adus aminte (1892) că cele «câteva fraze presărate» în articole «scrise de altminteri în termeni populari, erau niște semne de recunoaștere pentru o teorie estetică *completă și sistematizată*» (1); și a expus teoria sa clară, dar sobră, prea sobră pentruca să poată deveni populară.

Pentru Maiorescu «mințea omenească» este (1867) un «straniu product al formațiunilor animalice» 2). Acest product este vecinic agitat. Ca un liman de adăpostire, de liniștire, ca «repaos al inteligenței», omul a iscodit «frumoasele arte»; «poezia mai întâiu» este un astfel de liman.

Poezia exprimă *idei*. Înțelesul cuvântului *idee*, aici, nu este cel

(1) *Contraziceri*?

(2) Citez după ediția «Minerva» (1900), I, 29.

obicinuit, cel popular. Ci: idee sau obiectul exprimat prin poezie este *totdeauna* un simțimânt sau o pasiune și niciodată o cugetare *exclusiv* intelectuală» (1). Sau, cum se zice aiurea: Frumosul este «o idee învelită și încorporată în formă sensibilă», pe care (formă) cuvântul poetic trebuie să o reproducă (2). Din toate acestea reiese că frumosul poetic este o pasiune expusă în formă sensibilă, un simțimânt exprimat sensibil.

Teoria aceasta eră suficientă pentru poezia lirică, pentru poezia a cărei dezvoltare paralelizată de Maiorescu cu dezvoltarea simțimântului însuși, pe care poezia îl exprimă, face frumusețea părții a doua a cercetării critice asupra poeziei române la 1867.

Ca principiu de explicare a frumosului liric se mai luă de atunci încă și principiul asociațiunii, care lămurește deosebirea și raportul între factorul estetic direct și cel asociativ (3).

Acesta fuse sâmburele întâiilor fragmente de estetică din criticele lui Maiorescu.

Acum, în a doua epocă, după 1890, vechiul sâmbure ia o dezvoltare mai completă. Acum Maiorescu face teoria vastă, generală, privitoare la toate artele, a «ficțiunii ideale», a «lumei ficțiunii ideale», în fața căreia omul se uită pe sine, se uită câtă vreme este stăpânit de acea lume (4). Cred că, terminologic, «ficțiunea ideală» este, la Maiorescu, identică cu «aparența realității», (5) cu deplina aparență în care se inchiagă arta adevărată.

«Teoria ficțiunii ideale, care idealitate dă obiectului tratat de artist caracterul *tipic* . . . este teoria lui Platon; aceste sunt așa numitele idei platonice, foarte clar reproduse cu acel caracter al lor în Estetica lui Schopenhauer.» (6)

Subt influența lui Schopenhauer și Platon — după care și Vischer identifică *idéa*, *eîdos* cu specia, deci cu tipicul — Maiorescu afirmă generalitatea artei ideale. După Platon, *τὰ εἶδη*, *αἱ idéai* erau tipurile normale, tipurile în care se concentrează atributele esențiale ale operei. Tot astfel, după Maiorescu concentrarea artistului în obiect îi dă putința de-a lua obiectului *mărginirea individuală* și de a-l preface în tip, privindu-l *sub specie aeternitatis*, ceea ce

(1) I, 27

(2) I, 7. Vischer definește: *Das Schöne ist die Idee in der Form begrenzter Erscheinung.*

(3) I, 29.

(4) III, 51.

(5) III, 292.

(6) III, 87.

este egal cu o idee platonice. Astfel, după Maiorescu, Shylock nu este Ovreu, ci Ovreimea; Werther nu este un amoret individual, ci însuși sentimentalitatea amorului.

Maiorescu cere, deci, o artă tipică; și anume—adaog—ca artă care și din alte puncte de vedere să fie cea pură, cea înaltă.

Mai clar: Arta tipică este arta impersonală; este arta care aduce mai puțin aminte de interesele individuale, este arta care, prin ridicare la «emoțiuni impersonale», desrobește de egoism și, prin chiar repetiția actelor de desrobire, este o educatoare morală, fără să aibă intenția de a fi. Din această «înălțare impersonală» Maiorescu face «o condiție așa de absolută a oricărei impresii artistice, încât tot ce o împiedică și o abate este un dușman al artei, în deosebi al poeziei și al artei dramatice» (1) (1885).

Contrarul artei tipice este arta individuală; așa zice arta caracteristică, pe care Maiorescu o refuză cu delicateță, când, vorbind despre A. Naum, îi spune (1894) că opera lui «abate poezia dela calea cea mare a emoțiunii generale și *etern* omenesci și o duce pe poteca unor predilecțiuni *prea* individuale», atât de individuale încât chiar cei ce-l pot urma se opresc uneori mirați de cotiturile lui. Pentru cei puțini, cei cu vastă comprehensiune, Maiorescu admite deci și caracteristicul sau particularul, dar preferința sa este eternul uman, *das Ewig-Menschliche* al lui Goethe. (2)

Arta tipică este și arta morală, ziceam mai sus. Subt artă morală înțeleg, împreună cu Kant, arta fără interes, adică arta care nu excită pofta, nici decum arta care ne-ar lăsa reci. Arta niciodată nu poate lăsa rece; ea mișcă, sgudue; dar nu — excită. Afrodita de Praxiteles sau Venus dela Milo ne mișcă, dar nu trezesc gândul frivol sau gândul lasciv, fiindcă nimic frivol nu se află în ele. (3) In același fel explică și Maiorescu înălțarea morală prin simțământul estetic-pur; el dă ca exemplu pe Apollo din Belvedere și pe Venera de Medicis.

Cred că nimeni nu poate contesta că: vederile fundamentale ale lui Maiorescu preconizează o artă concretizată în felurite grade așezate între doi poli opuși: unul al *singularizării* extrem-caracteristice, celălalt al *tipisării* extreme. Asemenea cred că precizarea: de unde tipicul începe a fi prea general, prea abitrar și de unde individualul începe a fi prea concret, rămâne o chestiune de gust,

(1) III, 51.

(2) III, 253.

(3) Kant în interpretarea lui Otto Liebmann, *Zur Analysis der Wirklichkeit*.

pe educație artistică, de reflexiune teoretică, de experiență și deci un motiv serios al deosebiriilor de vederi estetice, literare, care pot duce până la polemice aspre, cum a fost cazul cu Maiorescu. Deși în fond el are dreptate — și observ anume că fondul acesta nu caută și nu capătă la el nici un sprijin metafizic, ca de ex. la Schopenhauer sau la Vischer —, deși cugetarea îi este consecventă, totuși prilejul cu care a expus teoria sa pare prea—întâmplător. El și-a expus teoria legitimând tipurile comediei lui I. L. Caragiale, față de care aş avea de făcut o observare, o rezervă.

Arta tipică duce până la *ideal*. Idealul este: fenomenul cu valoare estetică, prins de artist din cursul vremii, al ființelor și al obiectelor trecătoare, cu valoarea sporită de imaginațiunea artistică; este realizarea valorii estetice gândite până la capăt în direcția în care natura însăși a împins fenomenul ca fenomen de frumsețe. La astfel de cazuri exemplificarea teoriei nu ar fi surprins nici pe adversari. Ea a surprins, fiindcă se făcea pe corpul tipurilor lui Caragiale, pe care Maiorescu însuși le califică aiurea ca inculte, ca semiculte, ca ridicole. (1) Cu prilejul teoriei artei tipice s'au discutat, astfel, tipuri impure, tipuri în care comicul se prezintă și cu cunoscutele sale lovituri neplăcute și în care uneori chiar caricatura aruncă exagerarea enormă și intenționată a particularităților. Și de aceea pot adaoge bănuiala că nici teoria artei ideale nu a putut mântui pe Caragiale — întreg. (2)

Domnilor Colegi!

Arta tipică, ideală, își are originea în mediul din care impresiunile curg spre artist, în personalitatea artistului — a cărui psihologie abia de curând filosofia o cercetează cu oarecare succese — și în consimțământul mediului căruia i se înfățișează solicitându-i aprobarea.

Maiorescu s'a gândit mult și la mediu și la personalitate.

Intrucât privește mediul căruia artistul i se adresează Maiorescu l-a analizat (1883) în studiul *Despre progresul adevărului în judecarea lucrurilor literare*. Acesta este singurul studiu literar în care apare și o idee din Spencer, dar o idee mare: evoluțiunea;

(1) III, 277: „a ridicat la valoare literară vorbirea tipică a incuților și semicucilor din orașe cu ridicolul lor.“

(2) Pentru concepția, mult mai puțin idealistă, a lui Caragiale însuși despre teatru, să se vază articolul său *Ceva despre teatru* în *Epoca* dela 13 Dec. 1896.

acesta este studiul în care se caută formele de evoluțiune ale progresului amintit, forme generale, trăite și de autor, care, totuși, în dovedire nu întrebuintează exemple românești.

Intrucât privește mediul din care artistul, poetul ese, Maiorescu admite influențe direcționale (1902), îndreptări de atenție și cugutare prin experiență, cultură, analiză critică, împrejurări istorice; (1) dar nu admite o determinare esențială a sufletului. Grație multor împrejurări necercetate de-aproape el poate vorbi chiar de un ritm în producerea literară, un ritm, la noi, suitor dela 1870 la 1890 (2) și scorboritor dela 1890, dar explicația ritmului nu se încearcă. Toate regiunile acestea ale mediului pot colora icoana operei, dar afirmația că «autorul este esențial determinat în opera de artă prin mijlocul social contemporan rămâne o eroare (1894), (3) accentuează Maiorescu energic.

Punctul de vedere din care va trebui să se aprecieze afirmarea de mai sus, relativă la mediu, se află cuprins în părerile lui Maiorescu despre personalitate și în cercetarea raportului dintre originea ei și mediu.

Despre personalitate T. L. Maiorescu a vorbit încă din *Einiges Philosophische* (4) însă atunci, la 1860, el nu voiă să se scufunde în «incoștient» și în alte chestiuni de antropologie, pe care nu le recunoștea ca normative pentru psihologia sa, dar pe care le recomandă atențiunei trimițând la izvoare ca C. G. Carus și Rosenkranz. Acum (1888) Maiorescu admite o «unitate de organism vital» — ce formulă scurtă și ce perspectivă mare! — și mai admite că, în această unitate «o consecință trebuie să existe în *ascunsa rădăcină* a creațiunii sufletului omenesc»; în această unitate trebuie să existe, în ultima instanță, chiar o adâncă armonie a tuturor manifestărilor *unui* suflet, așa încât *nu* ai putea să-i scoți o parte a dispozițiilor lui *înăscute* fără a denatură și surpă pe toate celelalte.» Concepția aceasta o simțîi el însuși ca vagă; vagă eră «tocmai fiindcă, acea *rădăcină unitară* a rămas ascunsă în întunericul formărilor *ante-conștiente* și *inconștiente*.» Pentru a lămurî, deci, pe Maiorescu, la aprecierea influenței mediului va trebui să începem prin a fixa întrucât dintre mediu și incoștient biruește incoștientul sau mediul.

(1) III, 226.

(2) III, 172.

(3) III, 246.

(4) Pag. 53.

Stările intelectuale și afective ale sufletului se razimă, în tot cazul, pe rădăcina unitară — cuvânt neprecis — care se găsește, însă, în ceea ce aiurea Maiorescu numiă minte omenească, produs straniu al formațiunilor animalice. Dcci nu metafizica (1), ci biologia poate fi chemată să explice cât se poate explică. (2)

Incertitudinea fondului biologic a îndemnat pe Maiorescu să se oprească la observarea empirică a indivizilor, la o inducție a personalității și la cea mai rezervată explicare sau încercare de explicare.

Rezultatul literar al acestei circumspecțiuni filosofice este prudența tuturor caracterizărilor sale estetice. Caracteristicile scrise de Maiorescu nu sunt încercări de a pătrunde ipotetic până la așa zisa «rădăcină unitară», din care să se arate împede cum au curs, linii după linii, motivele literare, simțirile sensibilizate, idealele, ci sunt numai fascicule de observări clare, sigure, necontestabile. Modestia analizei sale a devenit, însă, prin mărginirea cantității rezultatelor, chiar cauza fundamentală a pozitivismului său critic. Rezultatele lui rezistă, pentru că nu sunt împreunate, romantic, cu niciun fond îndoelnic, poetic sau ipotetic; ele rezistă, pentru că personalitățile despre care s'au pronunțat au fost măsurate cu o personalitate care știă să guste, dar și să rămăie destul de departe de obiectul-idea supusă judecății sale.

Judecata aceasta nu a reușit să găsească firele care duc dela mediu la construcția *apriorică* a artistului; și de aceea totdeauna a fost sceptică în fața afirmațiilor contrare, presumptioase.

Domnilor Colegi!

Sobrietatea critică despre care tocmai vorbiam, trebuie să ne lase un regret: Maiorescu a renunțat de bună voe la acea neîntreruptă acțiune de lămurire pe care criticii străini și — *si licet parva componere magnis* — chiar criticii români mai tineri au încercat-o și o încearcă prin neobosite analize.

Caracteristicile literare ale lui Maiorescu sunt sigure, alese, dar sunt puține.

Cea mai apropiată de epoca schopenhauriană a criticei sale, cea din această epocă, este caracteristica lui M. Eminescu (1889): *Eminescu și poeziile lui*. Acestei critice i s'a bănuit sinceritatea: o îndrăzneală vulgară. Cei ce au ascultat vederile lui Maiorescu despre

(1) III, 261.

(2) III, 259.

fondul inconștient al sufletului, vor conveni că, vorbind, la Eminescu despre «geniul înăscut», care a triumfat asupra lumii înconjurătoare, criticul observase bine pe poet. În bogăția cu care se înfățișă «lumea ideilor *generale*», la M. Eminescu, vom recunoaște predispoziția firească a geniului care întrevede tipul momentului liric sau epic, pe care-l oprește din curs și îl ferecă în vers de argint. În lipsa de «interes» personal, vom recunoaște firea artistului-tip, artistului-ideal, cuprins de beția contemplației, uitat de viața sa uitată de el. În munca artistică a lui Eminescu vom descoperi avânturile spre scopurile ideale care trebuiau ajunse. Și dacă poetului femeia iubită îi părea, la urma urmelor, o copie a prototipului, ideea această completează icoana geniului cu o particularitate, care la Maiorescu nu apare, care trebuie să fi fost profund eminesciană: Chipul de lut se oprișe la pragul lui Schopenhauer, Platon și Kant printre care nu aveă loc. Într'adevăr, toată caracteristica lui M. Eminescu este o consonanță între felul miraculos al poetului și teoria filosofică, estetică, al cărei adevăr poetul îl întăria par'că prin impunătoarea sa aparițiune.

Mai puțin luminați de reflexiunile criticului, prinși însă corect, trec prin opera lui: Caragiale, Coșbuc, Naum, Goga, Popovici-Bănățeanu, Victor Vlad, Leon Negruzzi și alții, și alții, despre cari adeseori câteva rânduri spun mai mult decât pagini întregi scrise de ale vremilor puerile încercări critice.

Cu caracteristicile sale, Maiorescu nu a entusiasmat, dar a lămurit și a însemnat punctele de control ale viitorilor istorici literari, cari îi vor fi recunoscători pentru mărturiile acestea ale cinstirii sau ignorării contemporanilor aleși.

Domnilor Colegi!

Dacă acest discurs nu s'ar fi rostit astăzi, ci în anul 2021, el ar fi trebuit să fie plin de informațiuni precise și amănunțite despre toată viața și toată opera lui Maiorescu, despre toate ideile lui. Astăzi aceasta nu este de nevoie. Astăzi a fost de ajuns ca vorbele mele puține să-l evoce, pentru ca D-voastră să-l gândiți chiar mai din plin decât mine, care de aproape l-am văzut numai un timp foarte scurt. Aș putea așadar să sfârșesc. Însă mai am un gând, care tocmai acum, în mijlocul unei situații pline de naționalism și de neadevăr, nu trebuie suprimat.

Acum se repetează par'că situația dela 1860—1866, următoarea anului 1859. Acum ca și atunci, se confundă multe drumuri și multe

figuri, cărora Maiorescu le poate servi ca îndrumător: Vorba este despre spiritul național care a străbătut opera sa.

Maiorescu a trebuit să se apere odată și de acuzația că ar fi cosmopolit.

Acuzațiunea nu era îndreptățită.

Încă din *Einiges Philosophische* Maiorescu dovedise ce dureros (1) îl impresionă, în Germania, ignorarea vieții românești, despre care acolo scria de ex. istoricul popular Steger și filologul Diez. Tânărul român îi clasifică printre falsificatorii adevărului din indiferentism către adevăr ori către neadevăr. Sămânța națională era, în acel tânăr, productivă!

Extrema sa iubire de adevăr îi opriă, însă, pe loc orice entuziasm nemotivat. De aceea, mai târziu, vorbind *contra școlii Barnuțiu* (1868) el formulă judecata că (2) «un popor are dreptul la existență națională și teritorială, nu în urma naționalității sale brute, ci numai în măsura contribuirii individuale la cultura omenească și — prin urmare — că un popor, care a rămas indiferent când s'a spoliat de o parte a teritoriului său, de limba, de tradițiile și de legile sale, a meritat să le piardă, și că, pe de altă parte, numai atunci va avea dreptul să-și recâștige pământul pierdut, când în mijlocul concurenței cu vecinii săi, întru însușirea culturei, se va arăta demn de vechia poziție geografică la care aspiră și de suveranitatea ce o reclamă». La această severă trimitere a poporului român la muncă culturală se adaoase și concluzia, consecventă cu premisa, dar tot severă (3): «Pe Evrei îi vom înlătura când vom fi tot așa de activi ca și dâșii».

Însă doi ani mai înainte, în *Scrierea limbei române* (1866), severul Maiorescu admisese idea națională; tot secolul XIX era și pentru el — secolul naționalităților; în acest secol, scria el, «s'a lămurit și se realizează idea, că popoarele sunt chemate a se *întări* în cercuri etnografice, deosebindu-și fiecare misiunea istorică după propria sa natură. Pe lângă tezaurul comun al popoarelor civilizate, fiecare mai are țărâmul său aparte, în care își dezvoltă în mod special individualitatea, și separându-se aci de toate celelalte, își *constitue naționalitatea* sa. Astfel se cere ca poporul modern să aibă o formă de stat națională, și mai ales o literatură și o limbă națională (4).

(1) Pag. 231.

(2) II, 233.

(3) Pag. II, 240.

(4) II, 13.

Cele două texte citate se întregesc în înțelesul că, după Maiorescu, constituirea națiunii române trebuia să se facă pe temeiul unei culturi serioase și a unei individualități etnice a cărei originală producție trebuia așteptată.

Cum se manifestă individualitatea românească, Maiorescu află din poezia populară română (1). Cum trebuia să se manifesteze în literatura cultă, arată el însuși în criticele despre care am vorbit.

Toate drumurile lui duceau spre adevăr și energie sufletească; spre înlăturarea formelor străine tulburătoare; spre ocrotirea tuturor manifestărilor naționale.

Studiul *Literatura română și străinătatea* (1882), care străinătate se interesă de «manifestarea cea mai directă a chiar firei popoului», de literatura noastră originală, reprezentată prin Alecsandri, Bolintineanu, Eminescu, Slavici — originală în fond, dar în forma estetică a artei universale (2)» — studiul despre câteva din întâiele intrări românești în literatura universală a fost pentru Maiorescu o mare mulțumire.

Minunea aceasta, la care pe la 1860, sau chiar pe la 1866, nu se aștepta poate, el o atribuia lui V. Alecsandri, efectelor colecției sale de poezii populare. (3) Deaceea Maiorescu niciodată nu a admis ca această origine a naționalizării literaturii române: colecția lui V. Alecsandri, să fie scoborâtă în stima lumii. Discursul *In chestia poeziei populare* (1909) este dovada cea mai categorică a siguranței că V. Alecsandri este originea naționalizării literaturii și că poporul nostru are comori literare de care numai cu capetele plecate ne putem apropia.

Dela operă, în curând Maiorescu trecu însă și la om, la izvorul ei, la popor. În discursul citat Maiorescu vorbește despre convingerea intuitivă a marilor scriitori că în cugetul popoului germinează și poate prinde rădăcină dezvoltarea celor mai curate și alese simțimente omenești și anume «fie oricât de lipsit de cultură cărturărească, ba uneori îți vine să zici tocmai fiindcă e lipsit de ea.» (4)

Vederile acestea erau acum (1909) vechi de tot, de câteva decenii. Dar așa de cald, ca acum, Maiorescu nu le exprimase niciodată. Mi se pare deci că, în privința manifestării sale naționaliste-literare, pot conchide astfel: Maiorescu, devotându-se înălțării culturale

(1) III, 111.

(2) I, 66.

(3) III, 18.

(4) III, 293.

a neamului său, este — dela o vreme — fericit că acest neam începe a produce mult în înțelesul culturii moderne; criticul devine din ce în ce tot mai cald; el însuși se naționalizează tot mai mult, dacă naționalizare însemnează manifestarea sentimentelor, pe care eu i le admit ca proprii din capul locului. (1)

Domnilor Colegi !

Există o măsură deosebit de simplă și de sigură pentru constatarea valorilor: este suma de efecte produse succesiv în societatea în care valoarea s'a ivit. Cercetând chipul literaturii românești de pe la anul 1860 și de pe la anul 1900, când, după vreo patruzeci de ani, Maiorescu socoti că se poate retrage aproape desăvârșit din luptele literare, rămânem mirați de măsura în care ființa lui sufletească a pătruns în societatea românească. Privindu-se incorporat intim în cele mai sigure cantități culturale românești Maiorescu va fi simțit însuși că nemurirea îi este asigurată, că o recunoștință fără stângere se va întoarce mereu la piatra mormântului său, care l-a încăput în vremuri triste, dincoace de care, însă, trece potolită și serioasă, iubirea de patrie care s'a fost resfrânt în toate ostenelele sale literare și politice. Cu cât ne vom aduce mai lămurit și mai des aminte de ele, de ostenelele sale productive, cu atât mai mult vom crede în cumințenia națiunii, despre a cărei menire Maiorescu însuși a fost una din dovezile cele mai bine definite.

---

1) La 1882 Maiorescu îndrăgit de popor, îl admite ca erou în roman, ca eroul cel mai propriu al romanului național. Sâmburele acestei teorii, care lui Maiorescu se pare nouă, se găsește chiar la el, în *Einziges*, p. 62 (notă), un distinge între eroul cu precumpănire pasiv, determinat de împrejurări al romanului și eroul activ al dramei.

ANEXE

I.

Supt titlul Fapte diverse. Un fiasco Țeranul român din 17 dec. 1861 (p. 48) a apreciat pe Titu Livie Maiorescu, care începuse, în București, un ciclu de conferințe, astfel:

Duminică, 10 ale curgătoarei, dumnealui Titu Livie Maiorescu a ținut, cum anunțase, întâia prelecțiune asupra educațiunei în familie.

Auzitoriul, între care se vedeă mai multe doamne însoțite unele și de fiiele lor, eră atât de număros încât mai nu încăpeă în sala Academiei, destinată spre a-l primi. Astă afluință de public e un semn foarte bun; și de aceea rugăm pre domnul Maiorescu să nu compromită un început așa de fericit, să fie „om de Doamne-ajută, iară nu de cei ce vorbesc numai ca să vorbească și de care reșar la noi, astăzi, pre toate gardurile“, ca să mă servesc cu însele espresiuni ale domnului Titu.

Rugăm dară pre domnul Maiorescu, pre cât în folosul publicului auzitoriu, pre atât și în al seu propriu, să pue mai multă legătură în ideele sale, căci ne-am frământat și ne frământăm încă mintea ca să înțelegem cum dumnealui a trecut dela distincțiunea stabilită între Stat și societate la legea formulată de Fichte, cum apoi dela aceasta la familie și educațiunea de făcut în sînul ei. Vrut-a domnul Maiorescu să dea a înțelege că o bună educațiune în familie ar curmă pre viitoriu luptele între diversele clase ale societății civile și ar aduce unitatea și pacea arătate de legea lui Fichte? Nu știm; și dea D-zeu ca ceilalți auzitori să fi înțeles mai bine decât noi.

Vercum, domnul Maiorescu puteă lăsa la o parte materii contestate și contestabile și începe cu considerațiuni mai strâns legate cu subiectul seu; puteă a respândi preste profunditatea cam neguroasă a minții germane lesnicioasa lumină a unei minți romane; puteă în sfârșit, de ar fi vrut, să modereze puțin marea sa dorință de a părea, să vorbească mai puțin din cărți, care, bune și înțelese de cei cari s'au scris, n'au înțeles pentru marea totalitate a publicului nostru.

Am vrea apoi ca domnul Maiorescu să dea desvoltarea cuvenită ideelor mari ce enunță, ca să nu le espuie la ridicul, în loc a le recomandă. N'a

ieșit poate din creerul omenesce idee mai mare decât cea expresă de dumnealui cu aceste vorbe: „Lumea e o ficțiune“, și cu toate acestea, pentru că nu i s'a dat esplicarea cerută, am avut durerea de a auzi, la eșirea din sală, pre mulți din cei mai inteligenți considerând-o ca absurditatea absurdităților.

Am mai dori ca domnul Maiorescu să puie oarecare foc în câte spune, să facă ca fizionomia, vocea, mișcările corpului seu să concoarde cu cele zise; căci fizionomia, vocea, mișcările corpului sunt atâtea mijloace de a comunica auzitorilor sei, de a trece sufletul seu într'al lor, de a-i persuade de cele ce spune. Asta e adevăratul avantaj, iară nu cel pretins de d-nul Maiorescu, al lecțiunilor orale asupra celor date prin ziare cu negreață moartă pre hârtie albă.

Multe am avea încă de spus domnului Titu; dară, ca filosof, va putea singur deduce cele multe din ceste puține. Finim, deci, aducându-i aminte că nu șade bine unui jume, unui jume filosof mai cu seamă, să se arate atât de îndămănat diplomat, încât să tămăe puterile, să evite, în acelaș timp, a se pronunța despre legitimitatea lor, precum a făcut, spre exemplu, vorbind de ziarul *Românul*.

După stil autorul criticei trebuie să fi fost Ion Ionescu dela Brad.

II.

„Românul“ din 7—9 Decembrie 1861 anunțase cursul astfel:

Academia Nationale

Cu autorisarea Eforiei instrucțiunii publice.

INVITAȚIUNE.

Domnu Titu Liviu Maiorescu
va deschide

Duminică 10/2, Decembre 1861 la 1 1/2 după amiază
un curs public și popular
despre educațiunea în familie

fondată pe psihologie și estetică, cu privire perpetuă la cercustările noastre.

Acest curs va continua peste tot anul scolastic 1861—1862, în toate Duminicile, la ora îndicată, în sala cursurilor juridice din noul edificiu al Academiei.

N. B. Pentru dame se vor reserva locuri separate.

Sala va fi încălzită.

(Identice în *La voix de la Roumanie*, 7/19 Dec., în *Independința* din 9 Dec.)

RĂSPUNSUL D-LUI SEXTIL PUȘCARIU

LA

DISCURSUL DE RECEPȚIE AL D-LUI G. BOGDAN-DUICĂ

Domnule Coleg,

Urmând frumoasa tradiție încetățenită la Academie, ați evocat cu măestria pe care de mult v'o cunoaștem, chipul aceluia care ca înaintaș al D-Voastră, a stăpânit decenii de-arândul, cu autoritatea și cu puternica sa personalitate, spiritul public românesc. Cadrele strâmte ale unui discurs de o oră v'au silit a vă restrânge la partea cea mai caracteristică a scrisului lui Titu Maiorescu, urmărind cu deosebire ideile sale filosofice și activitatea sa de critic literar.

Credincios metodei pe care de la început o urmați în luminoasele D-voastre studii critice, ați căutat izvoarele și influențele hotăritoare pentru concepția filosofică a lui Titu Maiorescu și ați dovedit, analizând întâiul său studiu filosofic, că «rădăcinile faptelor literare de mai târziu ale autorului trec dincolo de anul 1860» și că în germanul I. F. Herbart, T. Maiorescu a găsit de la început o concepție filosofică care convenea minții sale însetate de claritate.

Mi se pare însă că, înainte de această înrăuțire și chiar înainte de ce educația ce o primea în Teresianul din Viena — pe atunci locul de întâlnire al fiilor celor mai distinse familii aristocratice din Austria — să fi lăsat urme adânci în sufletul tânărului Titu Maiorescu, el a fost îndrumat, în casa părintească, într-o anumită direcție, decizivă pentru viața sa întreagă. Nu trebuie să pierdem din vedere că tatăl său a fost Ion Maiorescu, în scrierile cărui găsim exprimate multe dintre ideile pe care fiul avea să le desvolte mai târziu cu tot aparatul de argumentare al unei culturi filosofice mai adânci și cu toată eleganța și concizia unui stilist desăvârșit.

Cu doi ani înainte de nașterea lui Titu — Tit Liviu cât timp părintele eră în viață — Ion Maiorescu trimitea lui G. Baritiu pentru «Foaia» acestuia din Brașov, o corespondență, în care critică cu vorbe aspre materialismul celor din jurul său, luxul, nestatornicia, ușurătatea și mai ales superficialitatea cu care erau imitate de societatea înaltă la noi formele culturai franceze. Progresele aparente ce le făceau țerile române nu puteau încânta, ca pe cei mai mulți contemporani, pe acest bărbat, care niciodată nu s'a lăsat amăgit de forma exterioară și care căută și i se părea că nu găsește în manifestările literare de pe atunci, idei originale și suflet românesc. «Fălească-se cui îi place cu civilizația noastră» — scrie el unui amic — «laude înaintările în literatură; pe mine, căruia îi place a cercetă lucrile la rădăcină și a privi în viitor, nu mă va înșelă forma din afară niciodată.»

În casa părintească, unde de copil Titu Maiorescu a învățat «a cercetă lucrurile la rădăcină și a privi în viitor», a face distincție între naționalismul adevărat și între cel gălăgios, el a avut ocazia să cunoască pilda admirabilă dată de părintele său, amenințat, persecutat, destituit, dar intransigent întru exprimarea convingerilor sale. Tot astfel a stat fiul, ca o stâncă neclintită, întru apărarea convingerilor sale, care nu erau ale maselor, fiindcă ele exprimau adevăruri necruțătoare și dărau idoli.

Vremile pe care le trăim nu sunt favorabile pentru înțelegerea desăvârșită a lui Titu Maiorescu. Stăm încă sub înrăurirea războiului, care n'ar fi fost atât de mare, dacă voința colectivă n'ar fi sugrumat concepția individualistă și dacă pasiunea n'ar fi făcut să amuțască raționamentul rece. A trebuit să ne lăpădăm de preocupările noastre omenești, pentru ca să ne putem implini rolul de actori ai marei drame, capabili să ne însuflețim și să însuflețim pe alții până la uitare de sine.

În astfel de vremuri sufletele noastre s'au apropiat în mod firesc de toți aceia, care, în trecut, având vie înaintea ochilor lor viziunea pentru care luptam noi, forțau nota națională, ele se depărtau în același timp de cei ce înțelegeau naționalismul fără să exploateze coarda sentimentală, ca o pregătire sistematică și îndelungată pentru ajungerea aceluiași ideal.

Între aceștia din urmă a fost Titu Maiorescu. Iubirea de neam însemnă la fiul lui Ion Maiorescu o construire neostoită pe baze solide și deci cōmbatera acelor care căutau să se înșele pe sine și pe alții asupra valorilor și forțelor reale de care dispuneam ca

popor. Acest logician sever nu putea concepe progresul decât printr'o dezvoltare pusă pe temelii sănătoase, mintea sa refuză să conteze cu neprevăzutul și să se bizue în calculele sale pe puteri mistice.

Evenimentele din urmă ne-au arătat, că în viața popoarelor sunt clipe, în care concursul unor împrejurări neprevăzute poate fi hotărîtor, în care apare în toată măreția ei o logică divină, cu care logica noastră omenească nu poate țineă pas.

Dar asemenea evenimente sunt excepționale; ele sunt atât de mari încât își nasc singure, din massa anonimă, eroii. După ele urmează iar anii lungi de progres prin muncă ordonată, în cursul cărora popoarele pășesc în direcția indicată de îndrumătorii lor.

Un astfel de îndrumător a fost Titu Maiorescu. El n'a fost un apostol, căci i-a lipsit fanatismul, căci nu s'a coborît la mulțime, ci a căutat s'o înalțe la sine, căci un simț nepotolit de armonie l-a făcut ca toată viața să se stăpânească pe sine, nelăsând niciodată ca sentimentul, căldura inimii, să spargă forma armonică și să tulbure claritatea desăvârșită a gândirii exprimate în vorbe. De aceea scrierile și cuvântările sale sunt înainte de toate niște opere de artă, ce vor rămâne vecinic ca niște modele de perfecție arhitectonică. O seninătate, o simplitate și o claritate clasică le caracterizează; dar ele au și ceva din răceala operelor clasice pentru cei ce nu sunt în stare să pătrundă dincolo de stilul lor, spre a descoperi tot cuibul de căldură într'adins domolită care le-a dat naștere.

Scrierile sale le-ați analizat, Domnule Coleg, cu ochiul pătrunzător al celui ce îndărătul cuvintelor citește ideea, îndărătul ideilor descopere concepția filosofică, din concepția filosofică dezghioacă direcția îndrumătoare, iar din analiza acesteia caută să stabilească înrudirile cu cugetătorii mari ai altor vremuri și ai altor popoare.

Dar Titu Maiorescu n'a fost numai un scriitor, ci și un dascăl, prin scrierile, prin vorba, prin faptele și prin exemplul său. Și de oarece ceea ce numim de obicei «vocație» nu este, în majoritatea cazurilor, decât influența covârșitoare a unui om, care în vârsta tinereții a știut, prin pilda ce ne-a dat-o, să deștepte în noi dorința de a fi ca el, cred că pregătirea lui T. Maiorescu pentru cariera de profesor, se datorește influenței părintelui său.

Puțin după întoarcerea sa în țară, el este profesor la Universitatea și director la Gimnaziul și Internatul din Iași.

În ultima sa calitate, el publică, la sfârșitul anului școlar 1862—63 un Anuar precedat de o disertațiune: «Pentru ce limba latină este

chiar în privința educațiunii morale studiul fundamental în Gimnaziu? Relevez acest fapt mărunț, pentru că în afară de ideile exprimate în această disertațiune, destul de cunoscute, mi se pare caracteristică însăși împrejurarea că T. Maiorescu introduce la noi bunul obicei învățat în școalele apusene de a da seama în public despre activitatea instituției culturale în fruntea căreia stătea. Istoricul literar poate scoate azi informații prețioase din acel Anuar, din care aflăm despre mâna de fier cu care noul director puse capăt destrăbălării ce domnea între elevi, atrăgând mulțumirile ministrului de Instrucție de atunci Al. Odobescu; în Anuar citim că «prin depeșa Ministerului Cultelor și Instrucțiunii publice cu No. 14845 din 20 Maiu, D. B. P. Hăjdău, profesor de istorie în cursul superior, se destituie din acest post» — pare a fi fost întâia ciocnire între cei doi mari bărbați ai vremii — și găsim printre premianți și printre cei cu mențiunea onorabilă pe viitorii «Junimiști» Csenopolu Alexandru (cl. II) Lambrior Alexandru (cl. III), Panu Gheorghe (cl. III) și Vărgolici Ștefan (cl. VII).

N'am avut fericirea să asist la nici un curs al lui Titu Maiorescu la Universitatea din București. Toți cei ce l-au ascultat însă, ca simpli auditori, vorbesc de aceste cursuri, ținute cu o regularitate fără păreche, ca despre o adevărată sărbătoare. În sala totdeauna plină, curgea cu un talent oratoric neobicinuit și probabil innăscut — căci fratele mamei lui Titu Maiorescu a fost unul dintre cei mai mari oratori ai Ardealului, Ion Popazu — vorba limpede a profesorului. Lecțiile sale erau mai mult decât un curs de filosofie, erau lecțiuni de adâncă și vecinică înțelepciune omenească, care picură în sufletele ascultătorilor cu toată greutatea pe care le-o dădea autoritatea dascălului. Exemplul pe care îl aducea prin caracterul său neînduplecat, prin consecvența neșovăitoare a convingerilor sale, prin frumusețea și curățenia vieții sale private, alcătuiau proiecțiunile luminoase ale acestor cursuri.

Dar Titu Maiorescu mai avea o calitate indispensabilă pentru un dascăl, iubirea față de elevii săi. Acest om lipsit de sentimentalism, pe care realitatea văzută clar l-a făcut mai degrabă sceptic decât încrezător, acest dușman al oricărui hatâr și a intervențiilor personale, devenea stăruitor, aproape părtinitor, față de elevii săi; asemenea părintelui orbit de dragoste, le descoperea adesea calități mai mari decât le aveau.

Acest defect mi se pare că e una dintre însușirile ce denotă mai bine pe adevăratul dascăl, care-și dă seama că, mai mult decât

fragmente de cugetări pe care a izbutit să le fixeze în scris, contează cuvântul rostit de pe catedră, și și mai mult conversația lipsită de rigiditate, în care dascălul nu este nevoit să urmărească ideea într-o singură direcție, ci o poate lumina, din fuga întrebărilor și a întreruperilor, sub diferite aspecte. Pentru a înțelege însă astfel menirea unui profesor, trebuie să ai darul de a te premeni cu elevii tăi, de a te bucura de descoperirile lor, chiar când ele înțemeindu-se pe ale tale, ți le surpă sau le îngroapă în pământ.

D-voastră, Domnule Coleg, ați arătat că încă în cea dintâi lucrare a sa, Titu Maiorescu a înțeles astfel misiunea dascălului, care are să dea *direcția*, fără de a avea pretenția de a fi spus un adevăr etern ce nu mai are nevoie de rectificări. Cine judecă astfel, la douăzeci și unu de ani, rostul propovăduitorilor de adevăr, putea la șazeci și la șaptezeci de ani să se bucure cu toată seninătatea de opera elevilor săi și prin urmare să-i iubească fără nici un amestec de gelozie.

Iar într'un suflet mare, ca al lui Titu Maiorescu, dragostea aceasta nu se restrângea la cei ce urmașeră cursurile sale de filosofie, ci cuprindea pe toți cei ce, în literatură, dovedeau că au un talent pe care îl cultivă cu cinste, și, în știință, urmăresc neobosiți și pe căi drepte aflarea adevărului.

Despre felul cum înțelegea el să sprijinească talentele literare s'a vorbit adesea și ați arătat-o în treacăt și D-voastră. Spre a completa imaginea ce ați dat-o despre Titu Maiorescu, s'ar putea adăuga două vorbe despre solitudinea cu care urmărea el pe învățații noștri, cu deosebire pe istorici și pe filologi. Pentru studiul limbei românești, el a arătat în special deosebit interes.

Având o repulsiune firească față de romantismul științific, înțemeiat pe reticențe și pe aruncări în umbră a părților ce nu se potriveau cu anumite tendințe streine obiectivității științifice, el mergea atât de departe încât credea primejdioase operele genialului iscoditor de ipoteze, Hasdeu. În schimb, el, care în anii din urmă își cruța munca și nu citea decât cărțile care îi făgăduiau o plăcere estetică sau un folos științific, urmărea cu atențiune începuturile câtorva tineri, care i se păreau că muncesc metodic, obiectiv și stăruitor. Fie-mi îngăduit ca să viu cu o amintire personală.

Publicasem în «Convorbiri literare» o serie de articole filologice, despre care niciodată nu-mi făcusem iluzia că au să fie citite, dată fiind rigiditatea obiectului, de alții decât de câțiva specialiști, cu atât mai puțin mă așteptam ca ele să atragă atențiunea lui Titu

Maiorescu, care nu mă cunoștea. Eram pe atunci tânăr docent privat la Universitatea din Viena. Într-o seară, întorcându-mă dela Bibliotecă, gazda îmi spuse că un domn strein întrebese de mine și-mi lăsase o carte. Eră Dicționarul engadin de Pallioppi, frumos legat, iar pe pagina primă scris cu creionul «D-lui Sextil Pușcariu, din partea lui T. Maiorescu. St. Moritz (Engadin), Sept. 1904.» În Elveția unde-și căută de sănătate, el își aduse aminte de filologul începător ce intrase în rândul colaboratorilor revistei întemeiate de el și nu pregetă să urce cele trei scări și să-l caute în odaia sa de student.

Nu-mi aduc aminte ca în viața mea să fi fost mai adânc impresionat decât de această delicată atențiune și nu m'am putut opri de a nu aminti de ea în clipele când mi-este dat să evoc înaintea D-voastră imaginea lui Titu Maiorescu.

Aceeași inimă deschisă o aflai când m'am dus să-i mulțumesc. La sfatul celor ce-l cunoșteau bine, l-am căutat foarte de dimineată. Mă întâmpină un bărbat mic de stat, mai mult îndesat, cărunț. Numai sprâncenele-i stufoase erau încă negre și de subț ele te priveau niște ochi pe care îi simțeai pătrunzându-ți în suflet. Fruntea lată și senină și ochii scânteitori dominau fața lui rumenă ca a unui om tânăr. Cu capul plecat ceva înainte și cu mâna la ureche, ca să audă mai bine, mă întrebă de studiile și planurile mele și apoi începî el să-mi vorbească, schițându-mi pe toți contemporanii săi, cu fraza sa cugetătoare, pe care adesea o curmă cu un surâs sau un gest ce avea să înlocuiască un predicat. Câte o vorbă de spirit, câte o întâmplare anecdotică din viața fiecăruia, câte un document tăiat dintr'un jurnal, pe care-l avea totdeauna la îndemână, serveau ca să-i caracterizeze, și aveai impresia că toți erau așezați cu o penibilă rânduială în zeci și sute de culiute, pe care n'avea decât să le deschidă ca să scoată din ele portretul sau caricatura.

Mă gândeam atunci, și mă gândesc mai ales astăzi, ce comoară neprețuită am putea avea noi — și ar putea avea mai ales urmașii noștri — pentru cunoașterea celei mai interesante epoci din istoria noastră culturală, dacă s'ar publică memoriile pe care presupun că T. Maiorescu le va fi scris.

Domnule Coleg!

Dacă aceste memorii s'ar găsi și dacă ele ar fi puse la dispoziția Academiei Române, cel care ar fi indicat să le publice, ați fi D-voastră, urmașul lui T. Maiorescu. Nimeni altul nu cred că ar putea da mai bine ca D-voastră notele complementare și explicațiile co-

mentatoare. Căci nimeni altul nu cunoaște atât de bine ca D-voastră raporturile între personagiile care în secolul XIX au avut un rol hotărâtor, chiar când nu stăteau pe planul întâiu, în dezvoltarea spiritului public românesc.

O parte din viața D-voastră laborioasă ați petrecut-o între manuscriptele și foliantele dela Academie, urmărind publicațiile periodice zi cu zi și înmulțind fără încetare colecția de fișe, din care ne puteți istorisi amănunte cu totul necunoscute despre atâția oameni care pe nedrept au fost dați uitării.

Noi cei ce suntem nevoiți, vorbind despre istoria literaturii noastre, să reconstruim imaginea trecutului din datele publicate până acum — îmbogățite, e drept, în deceniile ultime în mod considerabil prin miile de documente publicate de colegul nostru Iorga — ne uităm la avuțiile pe care D-voastră le păstrați în saltar cu același respect și cu aceleași speranțe, cu care, cu un veac în urmă, priveau strămoșii noștri la dăragii lui Șincai, cu comoara lor de documente. Ce ne va revela publicarea documentelor ce ați adunat putem presupune din studiile monografice și notițele ce ați scris despre *Procesul episcopului I. I. Clain*, despre *Influența germană în epoca lui I. Budai Deleanu*, *Despre S. Gessner în literatura română*, *Despre traducătorii români ai lui August de Kotzebue*, despre *Grigore Alexandrescu*, *Costachi Negruzzi*, *Alecu Russo*, *Anton Pann*, *Costachi Conachi*, *Gh. Barău*, *N. Dimachi*, *V. Cârlova*, *V. Alecsandri* ș. a. Nu uităm făgăduința ce ne-ați dat-o acum doi ani, când, mulțumind pentru alegerea de membru al Academiei, ne-ați asigurat că monografiile D-voastră vor urma neîntrerupt. Deși atunci spuneți că nu credeți că veți încerca vreodată o sinteză mare, noi nădăjduim că și aceasta va veni, căci cursurile universitare ascultate la Cluj cu atâta râvnă de elevii D-voastră, cuprind de acuma aceasta admirabilă sinteză.

La Academie, unde avem cultul celor patru pereți ai camerei de învățat (în care domnește sfințenia rafturilor înțesate cu cărți și se urmează rodnice clipele de reculegere sufletească) suntem deprinși să prețuim mai mult opera de savant decât cea de om politic. D-voastră însuși pare să fi avut aceeași părere când, privind în discursul de astăzi pe Titu Maiorescu *sub specie aeternitatis*, ați trecut cu vederea faptele și scrisul său de om politic, cu toate că acestora el le dedicase o parte însemnată din viața și din puterea sa de muncă, jertfindu-le chiar trăinicia «Junimii».

Din punctul nostru de vedere — egoist dacă voiți — Vă știm mai

bucuros în bibliotecă și pe catedră, decât la tribună, Vă cetim mai bucuros în reviste decât în Monitorul oficial.

Ne dăm însă seama că din întreaga D-voastră personalitate ar lipsi o parte, dacă ați înăbuși glasul ce vă mână în toiul frământărilor politice, din care trebuie să urmeze directivele pentru viitorul apropiat al neamului nostru.

Născut în anul când flăcări Ardealului sângerău în luptele dela Königgrätz, în Brașov, dintr'o familie, care în întâia generație a dat atâtea vlăstare nobile, D-voastră ați absolvit același liceu, în care odinioară, pe când clădirea măreață de azi din «Groaveri» nu există încă, urmasa și Titu Maiorescu primele două clase gimnaziale.

Spiritul lui Maiorescu plutea în acesta școală, care, în opoziție cu celelate gimnazii din Ardeal, înțelesese mai întâiu «direcția nouă» și propovăduia ideile Junimii dela Iași, mai ales prin profesorii săi Meșotă și I. Lapedatu și apoi prin colegii lor mai tineri, între care unii, ca I. C. Panțu, D. Făgărășanu și Andreiu Bârseanu, veneau dela «România Jună» din Viena, unde lupta între școala veche și cea nouă se hotărîse cu triumful celei din urmă. În ideile acestea au crescut generații întregi, fără ca să fie stăpânite în mod exclusiv de ele. Din lupta ce se dădea în «Țară» între Junimiști și adversarii lor, nu străbăteau la Brașov toate amănuntele, încât pe zarea vederilor noastre, îndreptate neconținut cu mândrie spre Regatul român, pluteau alături, în toată strălucirea lor, Titu Maiorescu și B. P. Hasdeu.

Crescut în acest spirit, D-voastră ați căutat totdeauna să deșteptați în Ardeal respectul pentru opera bărbaților mari din Regat și ați susținut în București încrederea în forțele reale ale Ardealului.

După studii făcute la Budapesta și mai ales în Germania la Jena, v'ați întors la Brașov, ca profesor, la același «gimnaziu», la care încă elev fiind dăduserăți dovadă de un spirit critic deosebit de dezvoltat. Intr'un foileton publicat în «Tribuna» din 1890 (No 267) ați arătat cât de frumos înțelegeați rostul de profesor de limba română.

Profesoratul D-voastră, pe care căutați să-l întindeți și asupra publicului mare, în foiletoanele publicate în «Gazeta Transilvaniei», n'a fost de lungă durată. Un conflict cu autoritățile superioare — Consistoriul din Sibiu — v'a silit să părăsiți catedra. De pe atunci se manifestă la D-voastră dorința pe care anii n'au domolit-o — de a spune fără încunjur și fără considerare la persoane și împrejurări, ceea ce în adâncul sufletului vi se pareă adevărat.

Pașii v'au dus la Sibiiu, la «Tribuna» lui Ioan Slavici, în jurul căruia se grupase tot tineretul de talent al Ardealului, Virgil, Onițiu, S. Albini, Enea Hodoș, Ion Moța, I. Pop Reteganul, Niță Popovici Bănățeanu, ș. a. Intre cei ce au contribuit dar să dea Ardealului o îndrumare culturală nouă, îndreptată spre București, ați fost și D-voastră, care cu ocazia apariției unui volum de versuri al Lucreției Suciu, scriați un foileton «Ardealul vechiu și Ardealul nou», al cărui reprezentant de frunte vi se părea Gheorghe Coșbuc. (No. 82 din 23 Aprilie 1890). Și ați colaborat mai departe și când, trebuind să părăsiți Ardealul, v'ați așezat la București.

Din capitală trimiteați regulat «Tribunei» acele «Corespondențe din București», atât de folositoare și atât de caracteristice pentru întreaga D-voastră activitate. În aceste foiletoane scrise cu treizeci de ani în urmă, apar toate trăsăturile care alcătuiesc stilul D-voastră — și nicăiri ca la D-voastră nu se adevărește mai bine dictonul că stilul e omul. De atunci iubeați să subliniați cuvintele, neîncercându-vă deplin în cetitorul, care ar putea singur, fără ajutorul literilor cursive, să citească cuvântul cu toată greutatea ce doriți să i-o împrumuțați; opreați bucurios, printr'o întorsătură neașteptată, fraza, înainte de a desvoltă ideea până la sfârșit; de atunci apare acel «*eu cred astfel*» sau «*așa mi-se pare mie*», prin care vă plăcea a vă asuma toată răspunderea celor scrise. Notele din subsol, care trimiteau, chiar în aceste articole de jurnal, la cele din urmă cărți apărute în străinătate, mai ales în Germania, ne făceau pe noi cetitorii, să vă vedem așa cum v'am știut totdeauna, răsfoind o carte nouă pe drum spre bibliotecă, cu câte un volum netăiat încă îndesat în fiecare buzunar al hainei.

Și precum în stilul D-voastră iubeați antitezele, astfel și în judecarea oamenilor se manifestau cele două laturi ale firii D-voastre de scriitor: un spirit critic, care nu se sfiă se spună pe față că stilul lui Gheorghe Barițiu nu eră la înălțimea talentului său și că teatrul lui Alecsandri datorește popularitatea sa în bună parte talentului interpreților săi, și un suflet capabil să se entuziasmeze totdeauna în fața unei sincere manifestări literare, fie ea a unui scriitor începător sau a unui poet uitat. Astfel D-voastre anunțați Ardele- nilor versurile lui A. Naum, cu «limba lor îngrijită înainte de ce Eminescu să devină regulatorul graiului poetic român» (No. 63 din 1891), laudați volumul «Pui de lei» al lui Nenițescu pentru caldul patriotism și frumsețea versului (No. 265 din 1890), sau scoateți din umbra lor nemeritată pe poeții A. Sihleanu (No. 296 din

1890) și Nic. Nicoleanu (No. 13 din 1891), cu dorința ca «publicul ardelean să se intereseze și el de marii noștri răposați și de aceea să revenim din când în când la mormintele lor, să vorbim cu umbrele, cum zicea Nicoleanu despre eroii străbuni».

Făcând cunoscute operele mai nouă ale marilor scriitori ai vremii, ca Tolstoi și Björnson, vorbind despre — pe atunci — noile curente realiste în Germania, atențiunea D-voastră se îndreptă totuși mai ales spre manifestările culturale românești. Despre Iulia Hasdeu, moartă înainte de a ajunge a-și desfășura vastele sale planuri de scriitoare, găseați accente deosebit de duioase; Cartea de cetire a lui Slavici și Odobescu o recomandați nu numai profesorilor, ci și publicului mare; iar în foiletoanele D-voastră despre teatrul din București, biciuind nepriceperea publicului ce aplaudă cu frenetism piese străine și fără valoare și nu știă să prețuiască «D'ale carnavalului» și «Năpasta» lui Caragiale; căutați să prezentați Transilvănenilor figurile mari ale artiștilor Manolescu, Iulian, Romanasca și Nottara. Cu cei mărunți nu vă ocupați, căci de ei «ce ne pasă nouă Ardelenilor și Ungurenilor? Treacă numai vestea bună peste munți și de acolo vină de asemenea numai vești bune».

Am insistat mai mult asupra acestei părți din activitatea D-voastră, fiind ea mai puțin cunoscută și fiindcă îmi dau seama ce operă de valoare, din punct de vedere educativ, ați săvârșit cu ea, îndrumând acum treizeci de ani orientarea Ardealului în direcția cea bună. Influența lui Maiorescu se cunoaște în acest scris al D-voastră, mai ales atunci când constatați că «Ardealul vechiu scria și scrie într-o limbă, în contra căreia noul Ardeal protestează.» (No. 82 din 1890) — D-voastră fiind unul dintre cei dintâi Transilvăneni, care au izbutit să se dezbare, fără rezerve și fără părere de rău, de «ardenismele» lor.

După ce ați făcut astfel pe îndrumătorul înțelept al culturii românești în Ardeal, ați trecut în Bucovina, ca să faceți legătură în acest colț de țară cu cultura românească din Regat, și din Ardeal în același timp. De astădată ieșind de sub linia dublă a foiletonului, v'ați aruncat întreg în brațele gazetăriei, care în toate vremurile v'a chemat atât de stăruitor.

Doi ani de zile, de la 1893 până la 1895 ați condus, după moartea ardeleanului Pompiliu Pipoș, «Gazeta Bucovinei», scriind articole politice și foiletoane. Conferența D-voastră despre Petru Maior, publicată în Cernăuți la anul 1893 este un model de pios omagiu adus marelui nostru istoric și filolog.

Dar convingerile democratice ce le nutreai de pe atunci și naționalismul D-voastră intransigent nu s'au putut împacă cu ideile «guvernamentale» ale boierilor care pe acele vremuri erau conducătorii politici ai Românilor bucovineni. De aceea ai părăsit Țara Fagilor, nu însă fără de a o descrie cu toată scrupulozitatea științifică în lucrarea publicată la Sibiu în 1895 sub titlul «Bucovina».

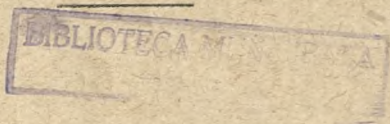
În București, unde în curând v'ai stabilit, v'ai întors la apostolatul prin școală, pentru care studii speciale și teme nice de pedagogie și mai ales o aplicare firească vă conducea, devenind în curând unul din cei mai distinși profesori ai capitalei.

Cu «Junimea» de mult vă găseați înrudit sufletește. De aceea v'ai apropiat de «Convorbirile literare», conduse pe atunci de neuitatul D-voastră frate Ion Bogdan. Cel ce răsfățează colecțiile de acu douăzeci și mai bine de ani ale acestei reviste, va găsi numele D-voastră foarte adesea, une-ori ca traducător, mai ales însă ca critic literar.

În același timp privirile D-voastră rămaseră ațintite asupra Ardealului și când în jurul «Luceafărului» se grupară toate talentele tinerei generații de scriitori, cel ce publică în această revistă cele mai prețuite recenzii despre toate manifestările literare de pe aceea vreme ai fost D-voastră.

Când, după războiul balcanic, România câștigase în sud-estul Europei o importanță deosebită și când echilibrul artificial al Europei începuse să se zdruncine, D-voastră, cu câțiva prieteni, ai crezut sosit momentul, ca în politica noastră să ne pregătiți pentru evenimentele mari ce le simțeați apropiindu-se. Atunci ai început să scoateți la București, revista politică «Românismul», care avea colaboratori în toate provinciile locuite de Români și era cetită cu atențiune iscoditoare de nădejdi mai ales dincolo de hotare. Iar când visul de aur s'a împlinit, când unirea pe care sufletește ai pregătit-o în măsură atât de mare și D-voastră, s'a împlinit, atunci v'ai reîntors, după un sfert de veac, în Ardealul care v'a născut, încărunțit la păr, dar cu inima tot atât de tânără ca pe vremea când îl părăseați, așa cum ea trebuie să bată în pieptul profesorilor tinerei noastre Universități de la Cluj.

Dumezeu să vă păstreze această inimă tânără, — iată dorința pe care Academia și-o exprimă cu ocazia recepției D-voastră solemne în mijlocul ei.

Continuare de pe fața din urmă.

35. *N. Iorga*, Două concepții istorice, — Răspuns de *A. D. Xenopol*. — 17 (30) Maiu 1911 . . . . . 1,—
36. *Mihail C. Sutz*, Despre numismatica română, — Răspuns de *Dimitrie A. Sturdza*. — 25 Maiu (7 Iunie) 1911 . . . . . —,50
37. *T. V. Stefanelli*, Istoricul luptei pentru drept în ținutul Câmpulungului Moldovenesc, — Răspuns de *D. Onciul*. — 21 Maiu (3 Iunie) 1911. . . . . 1,—
38. *Gr. Antipa*, Cercetările hidrobiologice în România și importanța lor științifică și economică, — Răspuns de *L. Mrazec*. — 25 Maiu (7 Iunie) 1912 . . . . . 1,—
39. *General Gr. Crainicianu*, Despre istoria armatei române, — Răspuns de *St. C. Hepites*. — 29 Maiu (11 Iunie) 1912 . . . . . 1,—
40. *B. Delavrancea*, Din estetica poeziei populare, — Răspuns de *I. C. Negruzzi*. — 22 Maiu (4 Iunie) 1913 . . . . . 1,—
41. *Dr. I. Simionescu*, Evoluția culturii științifice în România, — Răspuns de *Dr. L. Mrazec*. — 24 Maiu (6 Iunie) 1913 . . . . . 1,—
42. *G. Țițeica*, Din viața și activitatea lui Spiru Haret, — Răspuns de *St. C. Hepites*. — 16 (29 Maiu) 1914 . . . . . 1,—
43. *Vasile Pârvan*, In memoriam Constantin Erbiceanu, — Răspuns de *N. Iorga*. 28 Maiu (10 Iunie) 1914 . . . . . 1,—
44. *I. Nistor*, Un capitol din viața culturală a Românilor din Bucovina, 1774-1857, — Răspuns de *N. Iorga*. — 21 Maiu (3 Iunie) 1916 . . . . . 1,—
45. *Ovid Densusianu*, Barbu Delavrancea, — Răspuns de *Ioan Bianu*. — 31 Maiu 1919 . . . . . 4,—
46. *Ion Inculeț*, Spațiul și timpul în noua lumină științifică, — Răspuns de *P. Poni*. — 26 Maiu 1919 . . . . . 4,—
47. *S. Mehedintzi*, Caracterizarea etnografică a unui popor prin munca și uneltele sale, — Răspuns de *Ioan Bianu*. — 6 Iunie 1920 . . . . . 4,—
48. *I. Lupas*, Nicolae Popea și Ioan M. Moldovanu, — Răspuns de *N. Iorga*. — 8 Iunie 1920 . . . . . 4,—
49. *Sextil Pușcariu*, Locul limbei române între limbile romanice, — Răspuns de *Ioan Bianu*. — 11 Iunie 1920 . . . . . 6,—
50. *Ștefan Ciobanu*, Contribuțiuni privitoare la originea și moartea Mitropolitului Moldovei Dosofteiu, — Răspuns de *Ioan Bianu* 28 Maiu 1919. . . . . 4,—

DISCURSURILE DE RECEPȚIUNE ALE MEMBRILOR ACADEMIEI ROMÂNE

L. B.

1. *A. Papiu-Ilarian*, Vieața, operele și ideile lui Gheorghe Șincai, — Răspuns de *G. Barițiu*. — 14 Septembrie 1869.
2. *G. Sion*, Alexandru Donici, vieața și operele sale, — Răspuns de *V. A. Urechiă*. — 6 Septembrie 1870.
3. *P. Poenaru*, Gheorghe Lazăr și școala română, — Răspuns de *G. Sion*. — 8 Septembrie 1871.
4. *Dr. An. Fătu*, Despre încercările făcute pentru dezvoltarea științelor naturale în România, — Răspuns de *V. A. Urechiă*. — 27 August 1872.
5. *Em. Bacaloglo*, Despre Calendar, — Răspuns de *Ion Ghica*. — 20 Martie 1880.
6. *Ion Ghica*, Ioan Câmpineanu, — Răspuns de *B. P. Hasdeu*. — 28 Martie 1880.
7. *Dr. P. Vasile*, Despre vegetarianism, — Răspuns de *Dr. I. Felix*. — 28 Martie 1880.
8. *Dr. I. Felix*, Mișcarea populației României, — Răspuns de *P. S. Aurelian*. — 4 Aprilie 1880.
9. *N. Teclu*, Relațiunile între Chimia organică și anorganică, — Răspuns de *V. Babeș*. — 9 Aprilie 1880.
10. *Dr. D. Brândză*, Vegetațiunea României și exploratorii ei, — Răspuns de *Gr. Ștefănescu*. — 11 Aprilie 1880.
11. *S. Fl. Marian*, Cromatica poporului român, — Răspuns de *B. P. Hasdeu*. — 12 Martie 1882. 1,—
12. *At. M. Marienescu*, Vieața și operele lui Petru Maior, — Răspuns de *V. A. Urechiă*. — 5 Aprilie 1883. 1,20
13. *Fl. Porcius*, Flora din fostul district românesc al Năsăudului în Transilvania, — Răspuns de *P. S. Aurelian*. — 19 Martie 1885. 1,50
14. *Gr. Cobălcescu*, Despre originea și modul de zăcere al petrolului în general și particular în Carpați, — Răspuns de *Dr. D. Brândză*. — 20 Martie 1887.
15. *Ios. Vulcan*, Dimitrie Cichindeal, date nouă despre vieața și activitatea lui, — Răspuns de *V. A. Urechiă*. — 29 Martie 1892. 1,50
16. *I. Kalinderu*, Episcopul Melchisedec, — Răspuns de *D. A. Sturdza*. — 18 Martie 1894. 1,—
17. *D. C. Ollănescu*, Vasile Alecsandri, — Răspuns de *I. C. Negruzzi*. — 25 Martie 1894. 1,50
18. *A. Naum*, Cuvânt de primire, — Răspuns de *T. Maiorescu*. — 2 Aprilie 1894. —,40
19. *A. D. Xenopol*, Mihail Kogălniceanu, — Răspuns de *D. A. Sturdza*. — 17 Martie 1895. 1,—
20. *Dr. V. Babeș*, Despre transmiterea proprietăților imunizante prin sângele animalelor imunizate, — Răspuns de *N. Kretzulescu*. — 24 Martie 1895. —,50
21. *Episcopul N. Popea*, Arhiepiscopul și Mitropolitul Andrei Baron de Șaguna, — Răspuns de *D. A. Sturdza*. — 13 Martie 1900. —,50
22. *C. Erbiceanu*, Vieața și activitatea literară a Protosinghelului Naum Râmnicăneanu, — Răspuns de *D. A. Sturdza*. — 17 Martie 1900. 1,—
23. *Ioan Pușcariu*, Ugrinus — 1291, — Răspuns de *B. Petriceicu-Hasdeu*. — 9 (22) Martie 1901. —,20
24. *Dr. Constantin I. Istrati*, Activitatea științifică a lui Ion Ghica, — Răspuns de *Dimitrie A. Sturdza*. — 5 (18) Aprilie 1902. —,50
25. *Stefan C. Hepites*, Mijloacele de investigațiune ale Meteorologiei, — Răspuns de *Dr. I. Felix*. — 30 Martie 1903. —,60
26. *Ioan Bianu*, Despre introducerea limbii românești în biserica Românilor, — Răspuns de *Dimitrie A. Sturdza*. — 21 Martie (3 Aprilie) 1904. —,60
27. *Ioan Bogdan*, Istoriografia română și problemele ei actuale, — Răspuns de *Dimitrie A. Sturdza*. — 8 Aprilie 1905. —,40
28. *Dr. G. Marinescu*, Progresele și tendințele medicinei moderne, — Răspuns de *Prof. Dr. V. Babeș*. — 10 Martie 1906. —,40
29. *Dimitrie Onciul*, Epocile istoriei române și împărțirea ei, — Răspuns de *Dimitrie A. Sturdza*. — 22 Martie 1906. —,30
30. *L. Mrazec*, Despre formarea zăcămintelor de petrol din România, — Răspuns de *Anghel Saligny*. — 23 Martie 1907. 1,—
31. *Dr. Dim. Grecescu*, O schițare din istoria Botanicei: începutul, mersul și progresele sale în general și la noi în parte, — Răspuns de *Dr. C. I. Istrati*. — 24 Martie 1908. 1,—
32. *Nicolae Gane*, Bogdan Petriceicu-Hasdeu, — Răspuns de *Iacob C. Negruzzi*. — 13 Maiu (26 Iunie) 1909. 1,—
33. *Duiliu Zamfirescu*, Poporanismul în literatură, — Răspuns de *Titu Maiorescu*. — 16 (29) Maiu 1909. 1,—
34. *Dr. Augustin Bunea*, Stăpânii Terții Oltului. — (Postum, fără răspuns). 1,—

Continuă pe pagina precedentă.

5 lei